

Przykłady sakralnego budownictwa starego Kijowa

Oficjalne przyjęcie chrześcijaństwa przez Ruś-Ukrainę było punktem zwrotnym w politycznym i kulturalnym życiu społeczeństwa. W pogańskich czasach nie wytworzyła się twarda kultura kultu oparta na mitologii. Decyzja króla Włodzimierza o przyjęciu chrześcijaństwa, podniosła rangę i powagę jego państwa w świecie politycznym, chrześcijańskim i spowodowała przeobrażenie estetyczne całego kraju. Jeszcze przed przyjęciem chrztu wysłannicy króla zwracali uwagę na wygląd zewnętrzny obrzędów religijnych. Najbardziej zafascynowani byli obrzędami bizantyjskiej, greckiej cerkwi : „Nie ma na ziemi takiego obrazu i piękna jak ten w greckich cerkwiach”. To spowodowało, że ludność na Rusi-Ukrainie, po przyjęciu chrześcijaństwa, z wielkim zapałem i entuzjazmem rzucili się do budowania i rozpisywania (malowania) świątyń. Jedyłą przewodnią myślą było dorównać pięknnością cerkwiom bizantyjskim. W samym Kijowie, w czasach Włodzimierza Wielkiego zbudowano 80 murowanych świątyń i całe mnóstwo drewnianych. Łaciński biskup Titmar w 1018 roku naliczył ich 400, Adam Bremeński z Saksonii naliczył 300 a nasz kronikarz Nestor 700. Większość z tych 700-miuset to były małe, drewniane kapliczki z dochrześcijańskimi tradycjami. Te większe murowane cerkwie miały bizantyjski charakter chociaż nie do końca, bo na bizantyjskie sakralne budownictwo i wystrój wnętrz, miały wpływ kultury chrześcijańskiej Armenii, Gruzji, kultura bałkańska a także kultury niechrześcijańskie Asyrii, Arabii, Persji oraz Indii. Były także widoczne wpływy starej hellenistycznej (pogańskiej) tradycji.

Dziesięcinna cerkiew

Najstarszą z cerkwi, którą zbudował Włodzimierz Wielki w Kijowie, była cerkiew drewniana, **Wasyliwska** (od imienia Wasylj, które przyjął Włodzimierz na chrzcie) a już od 990 r. zaczął budować wielką murowaną cerkiew. Odpowiedzialnym za budowę był Nastas z Korsunia. Wnętrze cerkwi wyposażył ikonami, krzyżami i naczyniami przywiezionymi z Korsunia. Pierwsi duchowni, kapłani, którzy służyli w tej cerkwi pochodzili również z Korsunia. Była to sławna świątynia poświęcona Bogarodzicy i nazwana **Dziesięcinną**, bo na jej budowę Włodzimierz przeznaczył dziesiątą część swoich przychodów.

Prototypu dziesięcinnej cerkwi należy szukać na Bałkanach w Bułgarii. Najprawdopodobniej za czasów Włodzimierza Wielkiego i Jarosława Mądrego cerkiew na Rusi Ukrainie podlegała pod patriarchat w Ochrydzie . Stamtąd pochodzą pierwsze liturgiczne księgi. Z Bułgarii pochodzi sposób odlewania fundamentów pod budowlę na drewnianej kratownicy.

Owa, monumentalna świątynia budowana była w latach 996-998. W 1017 roku padła ofiarą pożaru i odbudowana za panowania księcia Jarosława. W 1230 wskutek trzęsienia ziemi popękały jej fundamenty, a w 1240 roku pod naporem narodu, który szukał schronienia na jej chórach przed najazdem tatarów, zawałiła się. W stanie ruiny trwała aż do czasów metropolity Petra Mohyły. On to na ruinach Dziesięcinnej cerkwi w jej południowo-zachodniej części zbudował cerkiew św. Mikołaja. W 1824 rozebrano jej pozostałe ruiny i w tym miejscu zbudowano tzw., „bizantyjsko-ruską” budowlę. Ta budowla została zbudowana na starych fundamentach Dziesięcinnej cerkwi .Ową budowlą kierował moskiewski architekt Stasow, który postarał się, aby po Dziesięcinnej cerkwi nic nie zostało. W późniejszych czasach ostatecznie

bolszewicy rozebrali tę bizantysko-ruską budowlę i do reszty zatarli ślady po Dziesięcinniej cerkwi króla Włodzimierza Wielkiego.

Przed budową Stasowa, na szczęście, przeprowadzono dookoła starych ścian archeologiczne rozkopki i dla nauki zabezpieczono resztki ściennych mozaik, fragmenty fresków i grecki napis na kamiennych płytach. W rumowisku starej cerkwi znaleziono bardzo dużo odłamków dekoracyjnej rzeźby (klon, kapitel, rzeźbione płyty) i kafle z trójzębami, którymi była wyłożona posadzka. Owe trójzęby są identyczne z tymi z monet za czasów Włodzimierza Wielkiego.

Pierwotna Dziesięcinna cerkiew miała trzy nawy, sień z dwoma bocznymi skrzydłami. Cerkiew była długa na 45 metrów a szeroka na 35,5 metra. Miała grube na metr ściany i cokół-wieniec dookoła, gruby na 2.5m. W piwnicach znajdowały się groby. Zewnętrzna architektura zbliżona była do bazyliki bez centralnej bani (kopuły). Ten typ bez kopułowego budownictwa oddalał tę budowlę od bizantyjskiej tradycji budowania świątyń.

Ajnałow badając pozostałości mozaik stwierdził, że były one wykonane z wielkim artyzmem i doskonałością, której nie dorównują nawet mozaiki z Hagia Sofia w Konstantynopolu.

Odkrywając fragment fresku jakiegoś świętego, badacz Syczew tak pisze: „Określając styl tego fragmentu, dziwujesz się jaki on stary, przenosi cię poza granice bizantyjskiej kultury X-go wieku do starej, egipsko-hellenistycznej tradycji”.

Kijowska Sofija

Sława i wielkość **Hagia Sofii** w Konstantynopolu, była natchnieniem dla księcia Jarosława Mądrygo, aby w 1037 roku zacząć budowę swojej katedry (soboru) **św. Sofiji**. Trwała ona do 1067 r., i kiedy „przyozdobiono ją złotem i srebrem, naczyniami i bardzo cennymi ikonami, to nie było dla niej pary na całej północy, od Wschodu do Zachodu”.

Pierwotnie kijowska Sofija miała pięć naw i tyle samo ołtarzowych apsyd od strony wschodniej. Środkowa nawa była najszersza a nad nią główna bania (kopuła). Świątynia zbudowana była na planie prostokąta o wymiarach 39x34 m. Sofija ma centrobazyliczny charakter. Obok głównej bani było jeszcze 12 mniejszych, opartych na pilonach-słupach. Sobór nie miał konkretnego bizantyjskiego wzoru-prototypu, na którym wzorowano całą budowlę, była oryginalnym niepowtarzalnym tworem sama w sobie. Sam gospodarz Jarosław, chociaż utrzymywał dobre stosunki z Bizancjum to jako władca, w którym płynęła normandzka krew Wikinga, zachowywał i okazywał swoją niezależność i autonomię. W tamtych czasach Jarosława nazywano w kronikach „*teściem Europy*”.

W 1848 r. odsłonięto w soborze freski z czasów Jarosława Mądrygo, które za czasów metropolity Mohyły zabieleno. Odkryto freski pod ikonostasem. Odsłonięto mozaiki w głównej bani i na słupach. Zachowały się także fragmenty Chrystusa Pantokratora, archanioła, apostoła Pawła, Bogarodzicy, archanioła Gabriela w scenie Zwiastowania. W części prezbiterium odnowiono mozaiki Bogarodzicy Oranty i przedstawienie Ostatniej Wieczery z ojcami kościoła. Odsłonięto również fragmenty Deizis, arcykałana Arona i czterdzieści medalionów z męczennikami oraz wiele fragmentów przedstawień biblijnych Starego i Nowego testamentu. Całość przedstawień ułożona była w kanonicznym porządku i w zgodności z bizantyjską tradycją.

Oprócz biblijnych treści odkryto malowidła przedstawiające codzienne życie bożego ludu tamtych czasów i cykl portretów (ok 130 figur), a także sceny z codziennego życia książęcego dworu : wojenne wyprawy, łowy, turnieje rycerskie itp. Niektórzy badacze twierdzą, że są to przedstawienia z życia imperatorów Bizancjum a inni dowodzą, że to książęcy dwór Jarosława Mądrego. Ostatecznie wskazanie idzie w kierunku dworu księcia Jarosława, jako głównego fundatora całości soboru. Malowidła usytuowane w wieżach zachowały się w lepszym stanie i w większości przedstawiają codzienne życie ludzi, gdyż jeszcze w tamtych czasach nie stosowano w pełni kanonów i malarskiej formalistyki.

W głównej nawie katedry znajduje się wyobrażenie Sofiji (Zofii)- męczennicy ze swoimi córkami. Jest to malowidło późniejsze, bo w tym miejscu w oryginale był zbiorowy portret rodziny Jarosława Mądrego.

Autorem wszystkich malowideł nie była jedna osoba lecz zespół artystów. Musiała być jedna główna osoba, która dbała i kierowała całością robót. Musieli być różnego pochodzenia. Przykładowo charakter oblicza Bazylego Wielkiego oraz Jana Złotoustego noszą znamiona stylu syryjsko-hellenistycznego i swoim stylem zbliżone są do mozaicznych portretowych przedstawień w San Vitale w Rawennie. W obliczach tych świętych zawarta jest głęboka psychologia co świadczy o wysokim poziomie artysty.

Jarosławowa trumna

W prezbiterium Włodzimierskiego sektora Sofijskiego soboru znajduje się marmurowy grób Jarosława Mądrego znany z nazwy **Trumna Jarosława**. Jest to wielka skrzynia z marmurowego bloku, przykryta dwuspadowym wiekiem. Boczne ściany przyozdobione są płaskorzeźbą rozkwitniętych krzyży tzw. drzewo życia, a są to rośliny i zwierzęta, takie jak : palmy, cyprysy, ryby, ptactwo, winogrona. Wszystko w duchu starochrześcijańskiej kultury. Trumna Jarosława ma formę domu. Jest to na wiązanie do antycznych grobowców. Według teorii jednego z badaczy rzeźb, Makarenka, prawzór jest zaczerpnięty z kultury Małej Azji i autor wykonawca tego sarkofagu-trumny także pochodził z Małej Azji. Trumnę wykonano zaraz po śmierci Jarosława w XI w., albo mogła być wykonana parę wieków wcześniej w Małej Azji a po śmierci księcia zakupiona i przewieziona do Kijowa, po czym zmontowana a ciało do niej złożono nieco później.

Wielość elementów dekoracyjnych i ornamentalne motywy we wnętrzu soboru wskazują w/g Makarenka na to, że pochodzą one z bułgarskiego i grecko-włoskiego świata kultury z dodatkiem elementów z małoazyjskiego regionu.

Złote Wrota

Z murowanych umocnień, jakimi ogroził książę Jarosław Kijów, zachowały się ruiny sławnych **Złotych wrót**. Zbudowane one zostały w 1037 r. Były to dwie ściany 15-17 m., połączone ze sobą sklepieniem o szerokości 7 m. Nad bramą zbudowana była cerkiewka **Zwiastowania** ... ze złotą banią, od której pochodzi nazwa **Złote Wrota**.

Z historii owej bramy dowiadujemy się, że 1320 r. gruntownie ją przebudowano. W 1649 roku przez tę bramę wjeżdżał do Kijowa Bohdan Chmielnicki.

Uwaga czytelniku!!! Polscy historycy piszą, że w 1018 r. ich książę Bolesław Chrobry (zmarł w czerwcu 1025 r.), będąc w Kijowie i przejeżdżając przez Złote Wrota, wyszczerbił swój miecz na tych wrotach. Cały problem polega na tym, że w tym czasie Złoty Wrot w Kijowie jeszcze *nie było (!)*, to jak mógł na nich Bolesław Chrobry wyszczerbić swój miecz? Do czego miała by służyć Polakom ta nieprawdziwa informacja o wyszczerbieniu miecza? Jest to historyczna nieprawda i koniec (!).

W 1783 r., na zniszczonych Złoty Wrotach zbudowano nowe wrota. Jednak nie przetrwały one długo, bo w 1799 r. rozebrano je całkowicie. Kiedy w 1832 r roku rujnowano i rozbierano stare, kijowskie wały, odkryto w nich ruiny starych Złoty Wrot. Resztek cerkwi już nie było. Architekt Michowycz zabezpieczył pozostałości po Złoty Wrotach. Do dzisiaj zachowane są jedynie fragmenty ścian, po których nawet nie możemy sobie wyobrazić, jak wyglądały w oryginale Złote Wrota. Stanowią one jednak cenny dokument techniki budowlanej XI w.

Wielka cerkiew Peczerskiej Ławry

Według monasterskich zapisków „*Pateryk*”, cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny Peczerskiej Ławry w Kijowie, budowano w latach 1073-1078. Budowę prowadzili majstrzy z Grecji. Czterech bogatych mężów z Konstantynopola przywieźli relikwie świętych do Kijowa. Do budowy przyczynił się także bogaty Wiking Szymon (Wariah) który przybył do Kijowa „nie sam a z trzema tysiącami dusz i z duchowieństwem swoim”. Wśród drogocennych rzeczy, które przywiózł ze sobą ze Skandynawii miał złoty pas, którym wymierzano plac pod budowę nowej cerkwi. Niektórzy twierdzą, że jest to tylko legenda, ale dowodzi ona tego, że w Kijowie spotykały się różne kultury: grecko-bizantyjska i normandzkołacińska. Peczerska Ławra w końcowym efekcie stała się owocem trzech kultur: bizantyjskiej, romańskiej i ukraińskiej.

Ze starej cerkwi do dziś ocalały jedynie dwie apsydy i zachodnia ściana, przy słońcu późniejszymi budowlami.

W 1230 roku po trzęsieniu ziemi cerkiew rozjechała się na cztery części, a po 1240 r. rozebrano ją do poziomu okien. Dopiero w 1470 r. odbudował ją książę Semen Olkowycz. W 1516 r. odrestaurował cerkiew książę Konstantyn Ostrowski. Za czasów hetmana Ivana Mazepy, rozbudowano cerkiew do pięciu naw. Bezpowrotnie przepadły malowidła z 1083 r., których autorem był sławny peczerski mnich Olimpij. Oryginalna Ławra miała trzy nawy i jedną dużą, centralną banię.

ks. Roman Malinowski

Opracowanie w oparciu o kroniki Powieść minionych lat oraz inne źródła historyczne

P.S.

Ciąg dalszy nastąpi